

СТАТУТАРНИ ПРОПИСИ И ПРАВНА ПРАКСА У КОТОРУ У XIV ВИЈЕКУ

1. Правна историја древног града Котора изузетно је занимљива и предмет је посебних истраживања, нарочито у другој половини XX вијека. Пажњу истраживача привлачи нарочито правни живот у Котору у XIV вијеку, у вријеме када је Котор био један од најразвијенијих градова на јужном дијелу јадранске обале, важан трговачки, поморски и културни центар. Тада се град налазио под врховном влашћу Србије и био је уређен као аутономна комуна, са самосталним правним поретком и комуналним уређењем, слична другим медитеранским комунама тога доба у нас, у Италији и у јужној Француској.

Овај период је захвалан за истраживање будући да има, мада фрагментарно, сачувану писану изворну грађу. Градски Статут, извор од прворазредног значаја за анализу правног живота средњовјековног Котора, донијет је у првој половини XIV вијека и постоји у рукопису и штампаном издању из 1616. године. За истраживаче изузетно важан и незамјенљив извор сазнања представљају у рукопису сачуване бројне нотарске књиге које су се у Котору водиле почев од последњих деценија XII вијека. Оне су посебно значајне зато што истовремено показују примјену Статута у пракси и његову допуну. У њима је заправо забиљежено како се одвијао свакодневни правни промет у граду и градском окружењу.

Циљ наредних страница овог рада јесте да прикаже колико је которски Статут који је од властеле прокламован као основни правни акт которске комуне у XIV вијеку, заиста то био у свакодневној пракси. Кроз анализу неких статутарних одредаба и правне праксе у истом раздобљу показаће се да ли је и у којој мјери Статут заиста био основни регулатор односа у комуни. Биће дат одговор на веома занимљиво питање да ли су у то доба Статут и обичајно право, инкорпорирано у Статуту или пак самостално од њега, важиле као извор истоврсног правног значаја. Показаће се и које су основне карактеристике тога права, да ли и колико у њему има

* Невенка Богојевић-Глушчевић, редовни професор Правног факултета у Подгорици.

елемената *ius commune*, аутохтоног локалног обичајног права, права са примјесамa словенског или са траговима византијског права.

2. Которски Статут је донијет у вријеме када је Котор припадао средњовјековној Србији, моћној држави у залеђу којој је представљао природан излаз на море. Специјалан положај који је уживао град под српском влашћу управо је нашао најбољи израз у Статуту као основном правном акту. Статут је био најважније градско оружје у чувању и даљем ширењу аутономије. Статут града није настао одједном и не представља најстарији которски закон. Појединачне одредбе, које се по садржини и функцији нимало не разликују од појединих одредаба каснијих статутарних књига, донесене су у Котору још почетком XIII вијека. Па ипак, тек се почетком XIV вијека пришло формирању књиге Статута. Иза извјесног броја поглавља, која су вјероватно представљала првобитни Статут, дописивана су у нарочитој књизи поглавља изгласана у Великом вијећу. Статут, у ствари, представља скуп закона, који су настајали на основу конкретних ситуација и потреба, записиваних по реду доношења. Доживљавао је низ редакција, од којих је најзначајнија она из 1371/1372. године. Та редакција није била механичко преписивање у једну књигу дотле донијетих одлука, већ је имала за циљ систематизацију по садржини. Настојања, међутим, нијесу у потпуности уродила плодом, јер се хронолошки ред пореметио, а разврставање по садржини није досљедно извршено.

Которски Статут није доживио модерна критичка издања. Сачуван је у штампаној млетачкој редакцији из 1616. године и у четири верзије рукописа: Капоров рукопис у библиотеци породице Капор на Корчули, Млетачки рукопис (Marcian Col. Lat V, XXXII, No. 26–36), Рукопис Свеучилишне књижице у Загребу (R 4074) и Богишићев рукопис у Цавтату (Statuta Cathari 88-A, XIV, 3/38). Рукописи се међу собом разликују, као и упоређени са штампаним издањем, како по броју поглавља тако и по обиму материје.

3. Штампано издање Статута је подијељено на четири дијела, која се временски поклапају са смјенама врховне власти у Котору у XIV и XV вијеку. Први дио – *De constitutione iudicim civitatis Cathari* – обухвата период од почетка XIV вијека до потпуне которске самосталности и има 439 поглавља, садржински прилично систематизованих. Други дио – *Partes captae tempore Catharinorum* – садржи одлуке Великог и Малог вијећа до 1420. године. *Partes captae a Domini Venetiarum* садржи све акте о предаји Котора Венецији. Четврти дио обухвата период владавине млетачких комеса у Котору (1420–1424. године).

Которски Статут регулише скоро све области правног живота града и територије која је под његовом јурисдикцијом, мада ниједну посве цјеловито. Претежан број његових одредаба односи се, што је сасвим схватљиво за доба у којем је донијет, на административно уређење јавног живота комуне. Статут садржи бројне

прописе о органима управљања градом, о административној и судској власти и поступку, ступању чиновника на дужност и функционисање финансијских, царинских и других градских служби. Из садржине одредаба је сасвим јасно да је осамостаљена градска олигархија овим прописима обезбиједила себи адекватан регулатор односа и до детаља изграђен правни механизам за његово одржавање, тј. концентрисање сопствене финансијске моћи и власти у Котору. Чак је и цркву, као врло моћног и утицајног феудалца и свог великог имовинског такмаца, одговарајућим прописима ставила под своју пуну контролу.

За разлику од јавноправне материје која је, како смо навели, најцеловитије нормативно уређена, материја приватноправних односа је статутарним прописима само фрагментарно уређена. Одредбе којима се регулише овај сегмент правног живота у Котору прилично су несистематизоване и разбацане по Статуту. Статут је само дјелимично регулисао неке приватноправне области, док је многе оставио скоро потпуно нетакнуте. У области имовинско-правних односа, у њему нема ниједне или скоро ниједне одредбе о многим важним институтима, као што су приватна својина и њена заштита, деривативно прибављање својине, државина и службености. Непотпуно је регулисано и облигационо право. У Статуту нема помена о низу правила из облигационог права која су примјењивана у правној пракси тога доба. Ниједан облигациони уговор није у потпуности регулисан. Нешто више и прецизније су уређени купо-продаја и закуп, док се неки други уговори примјењивани у пракси уопште не помињу (нпр. послуга, мандатум, остава). У области статусног права, низ питања је такође статутарно нерегулисан, нпр. питање правне и пословне способности. Статут садржи релативно велик број одредаба из породичног и наследног права. Прецизно су уређена питања начина склапања брака, имовинских односа међу супружницима, имовинских и личних односа међу дјецом и родитељима и дјецом међусобно након изласка из породичне заједнице, питање мираза и његовог обезбјеђења, питање удовичког ужитка мужа и жене, законско наслеђивање, форме тестаментa, правила о продаји оставштине и низ других. Бројност ових одредаба у односу на све остале из области приватног права вјероватно се може објаснити чињеницом да је баш у сферу породичних и насљедних односа нагли економски развој унио највише новина разбијајући до тада кохезионо повезане породичне заједнице.

4. У погледу начина доношења као и у погледу садржине, которски Статут се не разликује од већине статута средњовјековних приморских комуна, донијетих у периоду од XII до XV вијека. То је последица сличних услова у којима су настајали градски статутути. Одговарајуће разлике у погледу карактеристика права садржаног у статуту ипак међу њима постоје и условљене су разликама у степену развоја комуне. Тако се при одређивању општих карактеристика права садржаног у которском Статуту, на основу

реконструкције садржине његових одредаба и коришћене правне терминологије, сасвим поуздано може тврдити да је у XIV вијеку которско статутарно право реципирало у значајној мјери римско право као опште право, *ius commune*; да су подударности у регулисању приватноправних института овог права са римским и општим правом јасно уочљиве и препознатљиве, посебно у трговачким уговорима, да је у овом праву у приличној мјери коришћена латинска правна терминологија, нарочито за институте облигационог права (нпр. купопродаја – *venditio*; ортаклук – *societas*; капара – *agta*; јемство – *fidieusso*; уговорна казна – *stipulatio poenae*), али и да је правни систем у Котору у XIV вијеку имао у односу на наведено право прилична одступања. У тим одступањима, која су одраз специфичних градских прилика, веома су присутни елементи локалног и словенског обичајног права, а у неким правним институцијама и трагови византијског права. То се нарочито односи на својинскоправни режим на непокретностима у градској околини, на питање мираза, као и на регулисање система кажњавања и појединих кривичних санкција.

5. Осим неких обичајноправних правила која су инкорпорирана у Статут, у правној пракси средњовјековног Котора је, као посебан извор права, супсидијерно важило локално обичајно право – *consuetudo*. Разлози за постојање такве праксе у Котору су вишеструки. Првенствено, статутарни прописи који су слиједили процес промјена у аутономној комуни нијесу могли у потпуности да одговоре свим захтјевима свакодневног живота. Осим тога, услови за радикални раскид са првобитним начином регулисања односа нијесу се ни одједанпут ни у потпуности стекли. Томе свакако треба додати и то да су се трагови ранијих, обичајем регулисаних односа живо осјећали у неким областима друштвене свијести. Иако се законодавац упорно трудио да постави у законске оквире новонастале односе и да их као такве уздигне изнад институција које су биле у нестајању и да тиме назначи прекид са наслијеђеним начином мишљења, ипак су се, како је то у чл. 37 Статута наведено, у судској пракси XIV вијека дјелиоци правде „ослањали“ на обичајно право. На виталност обичајног права и на његову примјену и након низа година по доношењу Статута упућује и податак да је обичајно право коришћено у раду апелационих судова крајем XIV и у XV вијеку.

6. Сачувана архивска грађа показује да су у пракси прописи примјењивани али да се примјењују и обичаји као извор права. У већини исправа и судских спорова стоји клаузула да се спор ријешито по статутарним прописима и обичајима града или да је исправа сачињена у складу са Законом и Статутом – *secundum statuta et leges civitatis Cathari*. Најбројније од свих сачуваних исправа су свакако исправе о реализацији *залоге* као реалног и *јемства* као персоналног обезбјеђења обавеза, исправе о закљученим купопродајним уговорима, потом разни својински спорови, питања везана за миразни режим и тестаментарна располагања.

6.1. Свака исправа о залози добара или евентуални судски спор вођен о извршењу залогe садржи назнаку „*da se сходно одредбама Статаутиа из чийаве имовине дужника треба најлаишии дуџ*“. Постојала је заправо статутарна могућност за увођење неке врсте генералне хипотеке на имовини дужника као општег средства обезбјеђења извршења уговорних обавеза – у исправама означеног клаузулом „*super me et omnia bona mea*“.

Како показују неки судски спорови, управо код реализације залогe може се тврдити да ни све оно што је прецизно Статутом регулисано није у пракси беспрекорно функционисало. Разлог за вођење судских спорова било је непоштовање статутарних правила о установљавању залогa или пак немогућност реализације залогe због неких других Статутом установљених права на заложеном добру. Тако се, примјера ради, 25. VIII 1335. године води спор између дужника и залогодавца Сергија Јакањина и Деје, удовице Медошеве, као повјериоца и залогопримца, која је због неизвршавања Сергијеве обавезе исплате главног дуга „ушла“ у његове земље и за вријеме држања тих земаља „побрала“ са истих земљарину. Сергије тражи да му се земљарина изручи. Спор је пресуђен у Сергијеву корист. Он има право на земљарину са заложених земаља, „*јер по Статаутиу о извршењу, онај ко уђе у нечије земље нема права на земљарину*“. Занимљив је и један спор вођен 10. априла 1333. године. Повјерилац Мићо Бисин тужи Јелену, удовицу Марина Болице, да му исплати дуг свог мужа од 23 перпера јер је „*био истјеран из дијела винограда њеног по којој мужу у Тивтиу у који га је суд увео*“. Разлог томе је што је виноград који је дат у залогу био Јеленин мираз. Суд пресуђује да Милош Бисин може „ући“ у други Маринов посјед у висини двоструког износа дуга, да посјед држи три мјесеца, а послије затражи дозволу од суда ако га жели продати. Дакле, уредна исправа о залози, сачињена по процедури коју тражи Статут у формалном и материјалном погледу оспорена је, у овом случају, јачим правом удовице на заложној мужевљевој имовини која служи за обезбјеђење мираза. Стога је суд, сходно статутарним одредбама, увео повјериоца у други посјед ради наплате дуга.

6.2. Купопродајни уговор као један од најзначајнијих приватноправних уговора регулисан је Статутом у низу одредаба, нарочито уговор о купопродаји непокретности. С обзиром на изузетан значај непокретности, законодавац је прописао и посебан режим њиховог отуђивања путем јавног оглашавања – у исправама означеног као „*venditio cridata fuit ter in platea per Riparium secundum Statuta et consuetudinem civitatis Cathari*“. Свака продаја без таквог оглашавања правно је ништавна. Скоро свака исправа о купопродаји сачињена у XIV вијеку садржи такву клаузулу. Само су забиљежена четири уговора која нијесу поштвовала овакав поступак јавног оглашавања.

И остала статутарна правила везана за промет непокретности поштована су у пракси. Тако се, примјера ради, статутарно правило о праву рођака на пречи откуп продате непокретности поштује на суду, а странке се у обраћању суду ради остваривања тог права позивају управо на Статут. Захтјев за откуп продате непокретности и искоришћено право сродника по том основу као статутарно право забиљежено је у исправи од 1. VIII 1335. год. Продавчева ћерка тражи од купца да јој дозволи откуп очевих некретнина позивајући се при том „на њправо њо Сѣаѣуѣу“, а судије, након што су установиле „да је њправо засновано на Сѣаѣуѣу одобравају исѣу и сачињавају исѣраву о ѣоме“. Позивање на статутарна правила постоји још у низу исправа о промету некретнина. Тако се на примјер у оспоравању неког тужиочевог захтјева у погледу некретнине коју има, тужени преко пуномоћника у својој одбрани позива „на сѣаѣуѣуѣарне одредбе о роковима у којима се ѣрава у вези са некретниниима моѣу осѣвариваѣи“ („...statutum dicit, quod si quis viderit possidere factum suum per annum, deinde postea nihil dicere possit ... et etiam quod si non fuisset in ciuitate od duos annos postea possessorem non valeat molestare...“). Суд пресуђује у корист туженог јер је његово позивање на цитиране одредбе Статута имало чињеничну подлогу. Слично је и у спору вођеном 15. III 1336. године око наводне узурпације земљишта тужитељице коју је тужени обрађивао и на њој засадио виноград. Тужени се у својој одбрани позива на то „да је ѣу земљу куѣио, да на ѣо шѣо је на њој урадио има ѣправо, да у вријеме ѣродаје исѣе није исѣакнуѣ никакав ѣриѣговор у вези са ѣом некретнинином, ѣе да сѣоѣа ѣужѣѣѣѣѣѣѣ нема ѣправо да ѣа узнемирава и ѣтражи сѣорну некретнину“. Сваки чињенични навод туженог нашао је правно „покриће“ у Статуту.

Ипак се у овој области могу срести исправе које доказују супротно и указују на непоштовање статутарних прописа. Тако је, примјера ради, управо због кршења статутарног прописа по коме је продаја непокретности након године дана од смрти оставиоца неваљана, суд поништио продају куће коју су извршиоци тестамената покојног Вита Пасија учинили послѣје тога рока. Судије су пресуду образложиле наводом „да Сѣаѣуѣуѣ ѣакво оѣуђење имовине сѣриктѣно забрањује“. Поштовање Статута у овом случају обезбиједили су судски органи.

6.3. Статутарне одредбе из области стварноправних односа нијесу бројне у которском Статуту. Регулисана су само нека питања из ове проблематике. Нешто подробније у односу на друге институте обрађени су одржаји и ограничења права својине у граду и градској околини.

6.3.a. Которски законодавац је у два наврата у XIV вијеку регулисао питања везана за одржај непокретности. Прва одредба, De possessio possessa dourum annorum non respondenda, датира из 1325.

године. Повод за њено доношење била су веома несређена питања својине и других стварноправних односа на непокретностима почетком XIV вијека. Проблеме у свакодневној пракси нарочито су стварали они појединци који су држали непокретности од давнина а „*одбијали су да се одазову на судски позив када су им друга лица захтијевала да ће непокретности враиће*“. Зато је овом одредбом било прописано да „*сваки грађанин или сџраниц који сматра да има неко право на непокретности која је у посједу неког другог лица на подручју Ошћине, може то своје право изражити судским путем у року од двије године од доношења ове одредбе*“. Послије овог рока, заинтересована лица не могу ништа тражити поводом тих непокретности, а они који их посједују не морају одговарати на конкретне захтјеве. Питање права својине се тиме сматрало ријешеним. Држаоци непокретности су, ако нико у предвиђеном року није утужио, непокретности могли несметано користити. Држалац је тако постао „*versus possessor*“, тј. власник у смислу римског посткласичног права, дакле у смислу извршавања пуне власти коју правни поредак признаје и штити и која по својој садржини није строго одвојена од посједа.

Судски спорови указују на поштовање ове одредбе у свакодневној пракси. Пропис из 1325. године је основ за доношење пресуде у спору између Раде, удовице Мате Кимина, као тужиле и Раде, удовице Церне Гигина, као тужене. Тужилца се обратила суду, 22. III 1332. године, зато што јој тужена није одговорила на захтјев којим је од ње тражила да јој дозволи прекуп врта који је њен муж, за дуг од десет перпера, zaloжио прецима мужа тужене још 1284. године. Тужена у своју одбрану истиче приговор „*да по Сџаиуиу има право да одговара тужилци зато што је прошао рок од двије године у којему је тужилца могла поднијети захтјев икакве врсте. Након прошека рока нема право да је узнемирава*.“ Суд је уважио приговор тужене. Парница вођена 15. IV 1332. године такође указује на примјену овог прописа. Тужилац Јаков, унук пок. Драге Томине тужио је Маргарету, удовицу Томе Павлова, „*зато што му није одговорила на захтјев којим је тражио да се изврши диоба цјелокуиног иметика. На то је, наводно, имао право као насљедник, јер су његов дјед Тома и Томина браћа, Павле и Медош, живјели у заједници у којој су им непокретности биле неодијељене*.“ Осим тога сматра „*да има право да учесује у подјели непокретности пошто је у истом сџеиену сродства са оставиоцима као и тужена*“. Тужена је, преко заступника, у одговору на тужбу изнијела неколико приговора: „*прво, да јој Јаков није браћ, да по Сџаиуиу нема право да тражи сџвари ако је кроз годину дана мирно гледао да их дружи посједује, да је надале тужилац, који је био одсутан двије године, прошеком тога времена изгубио право да било шта тражи, да су најокон прошле двије године и за њу и она тужиоцу*

Јакову за *што не одговара на његов захтјев*“. Како Јаков није могао приказати суду Статут по којем међу браћом посједи једног не прејудуцирају другом и пошто су судије утврдиле да су наводи тужене посве тачни и по Статуту, суд одбија тужиочев захтјев и пресуђује да тужену не може узнемиравати поводом диобе помених непокретности.

Одредба из 1325. године, донесена ради рјешавања конкретних својинских проблема Которана у свакодневном животу, остала је скоро пуних 50 година неизмијењена. Обазривост неопходна у рјешавању ондашњих питања у вези са својином, будући да је ова одредба значила прекид са дотадашњом праксом заснованом на обичајима, у другој половини XIV вијека постала је готово сувишна. Томе нарочито иде у прилог чињеница да је коришћењем нотарских исправа за промет некретнина правна сигурност у домену својинских односа достигла жељени ниво. Наметала се потреба за темељитим рјешењима питања оригинарног стицања својине на непокретностима протеклом времена.

Одредбом 375, *De ijs qui possessiones per decem annos possideunt, vel possidebunt per duos annos, non valeant molestrari* из 1367. године, законодавац је прописао „*да ће сваки држалац непокретности у Граду и градској околини који их је десет година несметано држао, протјеком тога времена, под условом да га у року од двије године од доношења одредбе нико не узнемири у држању тих непокретности, постојати њихов сопственик. Заинтересована лица га више не могу узнемиравати нити имати какве захтјеве у вези са тим непокретностима.*“ Исправе с краја XIV вијека показују да је ово статутарно правило стриктно примјењивано у пракси.

6.3.б. Которским Статутом су установљена ограничења права својине у општем интересу и у интересу сусједа, тзв. сусједска права. У општем интересу, а везано за изглед града, постојала су ограничења у погледу начина градње кућа и обавеза одржавања кућа у употребљивом стању. Примјера ради, кућа се подиже на свом терену тек по одобрењу Општине; зидове склоне паду Општина може порушити ако то не учини власник. У општем интересу, из безбједносних разлога, Статутом је прописано да власник не смије отворити прозоре и врата према мору или према ријеци. Кршење ове одредбе повлачило је казну од 100 перпера. У интересу сусједа прописана су ограничења у погледу градње куће, реда врата и прозора, балкона, крова, употребе споредних зграда, ограничења у погледу круга лица којима може бити дата земља у закуп и низ других. Тако се, на примјер, прозори и балкони нијесу могли правити према вратима сусједне куће, балкон се није могао правити над кровом сусједне куће, са крова једне куће није могла тећи вода на кров друге. Из наведених прописа се уочава да је

законодавац настојао да на малом градском простору уреди градњу кућа и друга питања везана за непокретности да би сопственицима омогућио да их на објективно ограниченом простору најоптималније користе, а да при томе не ометају друге сопственике.

Подаци из исправа показују да је у Котору вођен низ спорова због непоштовања сусједских права Статутом установљених. Тако је, на примјер, златар Радоје 10. VIII 1333. године тужио златара Милка зато што је градио кућу до његовог земљишта не остављајући потребан, Статутом прописан, размак. Захтијева да тужени поступи по том пропису. Пошто тужени није могао доказати да постоји прописано одстојање, суд пресуђује, сходно статутарном пропису, у корист тужиоца. У тужби од 15. III 1336. године истиче се да је тужени *contra formam statuti* „*направио кућна вратиа насирам прочеља цркве, ње да сивога њужилац захтијева да их затвори*“. Тужени у тужби одговара „*да је могао направити вратиа према прочељу цркве зато што је правио вратиа на својој кући и да зато њужилац нема право да захтијева да их затвори*“. Судије су, пошто су установиле да је тужилац противно одредби Статута направио врата, пресудиле у корист тужиоца и наредиле да тужени врата затвори. Слични спорови вођени су и због непоштовања статутарних одредаба везаних за употребу заједничког зида при градњи куће, прелаз преко земљишта, прављење врата и прозора насупрот сусједним кућама. Понекад су, како упућује исправа од 8. II 1337. године, сопственици и мимо постојећих статутарних одредаба, односно ограничења, могли уговорати и другачији поступак у погледу коришћења ствари. Тако су златар Мишко и постолар Милоје уговорили „*да на својим кућама по својој вољи могу отворити прозоре, балконе и вратиа*“.

Исправе показују такође да су сопственици, поред наведених ограничења установљених Статутом, имали и низ других које су самим уговором установљавали. У вези са испуњавањем тако установљених ограничења било је потешкоћа, на шта упућују неке исправе, без обзира на то што су ове обавезе настале из потребе да сопственици међусобно омогуће што економичније и потпуније коришћење расположивог земљишта и кућа. Тако, на примјер, противно уговору сачињеном са свештеником, Доброслав, зет Коданов, направио је прозор на зиду своје куће. Судије су пресудиле да тај прозор остане и даље, али су забраниле Доброславу да кроз њега било шта баца. Очигледно да су се у просуђивању овог случаја судије, услијед недостатка адекватних прописа, руководиле захтјевом фактичке и правне цјелисходности. Све наведено упућује на закључак да су статутарни прописи у овој правној области поштовани, али да су уговорне стране понекад склапале уговоре „заобилазећи“ статутарне прописе.

6.3.в. За ванградско подручје је важио особени статутарни режим у вези са обрадом и одржавањем непокретности. Статутарно регулисање ових питања се у великој мјери ослања на обичај и врши његову корекцију у оним случајевима када су измијењени односи у свакодневној пракси захтијевали адекватније регулисање, или је пак промјена, односно одсуство обичајних правила у пракси стварало тешкоће. Установљена сусједска права, нарочито у погледу коришћења пута, указују да се на подручју градске околине, слично као и у граду, установљавају ограничења права својине. Упркос томе, број спорова око повреде сусједских права није смањен. У исправама налазимо низ тужби покренутих управо због непоштовања обичајем и Статутом установљених правила у вези са одржавањем и коришћењем ванградских некретнина. У расправи и приликом пресуђивања, странке и суд се упорно позивају на Статут.

6.4. Многи сачувани тестаменти указују на то да су статутарни прописи о сачињавању тестамена у граду и ван града поштовани и да ни са формалне стране ни са садржинске стране није било пропуста у нотарској пракси уписивања тестамена. Ипак, у исправама се може наћи довољно доказа о томе да је било пропуста али да их све није могуће побројати и да су забиљежени свакако само они гдје су странке биле правно заинтересоване. Навешћемо само два примјера, нарочито илустративна. У једној исправи се тражи „*свођење тѣстаментѣа у јавни облик*“ и то свођење врши градски нотар, који је напоменуо да му је „*донијетѣи тѣстѣаментѣи на обраду, али да у њему тѣстојѣи сумњиво ошѣћено мјестѣо, тѣе да се тѣога тѣај дио тѣстѣаментѣа цедуље не може прихватити као правно ваљан*“. Друга исправа је спор од 15. IV 1332. године. Тужитељица у овом спору (ћерка покојнице) тужи извршитеља тестамена своје мајке тражећи да се тестамент не убиљежи код нотара јер је тестаторка, њена мајка, противно одредби Статута располагала са преко једне четвртине имовине. Занимљиво је да су судије донијеле пресуду позивајући се и на Статут и на консултације са старим људима града. Дозволили су убиљежавање тестамена у књигу исправа, али су забранили извршитељима тестамена да расподјелу преко четвртине, „*да тѣри четвртине оставити не припада тѣужителѣиши по Стѣату*“.

6.5. Статут садржи извјестан број одредаба о миразу и обавези његовога давања дјевојкама приликом удаје, било од стране родитеља, браће, или других сродника. Доста исправа потврђује да су статутарни прописи који регулишу ова питања већином поштовани.

На основу сачуване архивске грађе стиче се, међутим, утисак да су знатно бројније исправе у којима се констатује да се миразна добра дата у прђију поклањају, залажу, да се путем њих врши исплата куповне цијене, што је све било противно Статуту. Таква

располагања имовином чине не само мужеви и његови сродници већ и жене у чијој су својини миразна добра. Лијепу илустрацију овог навода пружа исправа закључена 4. VII 1334. године у којој се наводи „*да жена, власница миразне куће њосве самостјално, а ради своје болестји, залаже њоловину куће*“, наглашавајући при том „*да због њога њеног мужа нико не смије сметјати*“. Очигледно је да је сасвим свјесно заобишла статутарни пропис о томе да се миразна добра након женине смрти враћају породици из које је дошла.

Врло се често у исправама из ове области сријећу судски спорови. Претежан број спорова водиле су жене тражећи повратак своје прђије од мужа у случају развода брака, или од пасторака у случају мужевљеве смрти, или од маћехе у случају очеве смрти. У току XIV вијека нарочито су бројни спорови које су удовице око повраћаја мираза водиле са извршитељима тестаментa покојног мужа или са мужевљевим сродницима. Није занемарљив ни број судских спорова у којима удовице енергично наступају у одбрану својих права не дозвољавајући реализацију мужевљевих дугова и своје прђије. Били су, нарочито у првој половини XIV вијека, учестали спорови вођени против очева и њихових сродника а ради повратка мајчиних миразних добара.

У правној пракси из ове области присутни су случајеви одступања од правилне и обавезне примјене статутарних прописа, а то су чинили општински нотари. Кад на исто питање примјењују прописе, градске судије и нотари поступају различито: судије поштују пропис, а нотари га заобилазе. Примјера ради, статутарни пропис о томе да жена не може јемчити за мужа износ већи од пет перпера примјењен је од стране судија приликом доношења пресуде у једном судском спору из 1337. године. У пресуди овог спора вођеног ради реализације мужевљевог дуга од 7,5 перпера за који је жена јемчила повјериоцу својим миразом, наведено је да „*њовјерилац може узети 5 перпера из мираза жене, а да се за њеосјали износ дуга од 2,5 перпера ујућује на дужников њосјег*“. У другом случају, пропис је изигран од стране странака и нотари. Мимо овог прописа и противно пропису, нотар је извршио верификацију исправе о јемству жене 9. VII 1326. године. У исправи је наведено „*да за дуг од 87,5 перпера жена јемчи добрима неком млетјачком њрђовцу, ње да се о њоме сачињена исправа своди у јавни облик и да је њравно ваљана*“.

У претежном делу наведених исправа помиње се непоштовање или недоследно поштовање статутарних прописа од стране уговорних лица. У свим споровима пак стриктно се примјењује пропис, што је временом утицало и на измјену понашања странака при реализацији разних уговора о миразу. Постепено се и код појединаца изграђује свијест о томе да се морају поштовати статутарни прописи о обавези давања мираза, о томе да је мираз неприкосновена својина жене и да не смије служити за покриће мужев-

љевих дугова мимо дозвољеног износа, као и да се након смрти жене враћа у породицу из које је добијен. Крајем XIV вијека знатно је смањен број исправа овакве врсте.

Нотарски материјал обилује веома интересантним исправама приватноправног карактера, у којима се странке и суд позивају на статутарне прописе инсистирајући на њиховој примјени. Има забиљежених и таквих исправа из чије се садржине сасвим јасно да закључити да су сачињене *contra legem et statutum* и да зато не могу имати ваљану правну потврду. Све то заслужује нове додатне анализе и знатно више простора од оног који је предвиђен овом приликом. Сав анализирани материјал и без додатних истраживања даје довољно основа за одговоре на питања постављена на почетку нашег истраживања.

7. Анализирани материјал показује да су у XIV вијеку у Котору примјењивани у пракси статутарни прописи који су већином базирани на правилима општег права, са примјесам локалног обичајног, словенског права и са траговима византијског права.

Органи которске општине у свим инстанцама су инсистирали на стриктној примјени Статута, мада је у извјесној мјери, нарочито почетком XIV вијека, било присутно и његово непоштовање изражено као директно кршење правног прописа или његово изигравање. Разлог томе свакако и првенствено треба тражити у живо присутној и дубоко укоријењеној ранијој обичајној пракси регулисања приватноправних односа, као и у чињеници да се радикалан раскид са том праксом баш зато и није могао обавити посве несметано и без иједног намјерног или случајног пропуста материјалноправне или формално правне природе.

У уговорној и судској пракси XIV вијека, осим Статута било је у примјени и обичајно право. Примјена обичајног права изричито је прописана у которском Статуту за случајеве постојања правне празнине у прописима. С почетка XIV вијека није занемарљив број исправа у којима се градске судије код рјешавања спорова позивају на обичајно право, или пак у поступку доношења пресуде консултују познаваоце обичаја у граду.

Имајући то у виду, сасвим је разумљиво што су которски законодавци, суочени са непостојањем адекватне норме за настали случај, често током XIV вијека мијењали Статут, било доношењем нових или мијењањем и допуном постојећих закона. Логично је стога што су прописи и правна пракса с почетка и краја XIV вијека у приличном међусобном одступању у садржинском погледу, али је независно од тога и у једном и у другом праву у пракси инсистирало на поштовању закона у формалном и материјалном смислу. Ригорозно је кажњавано непоштовање или погрешна примјена прописа од стране надлежног органа, мада је, упркос томе, такве пропусте у пракси могуће уочити.